

LA SETMANA TRÀGICA A SABADELL SEGONS EL DIETARI DE FRANCESC TOMÀS I SERRA

La Setmana Tràgica va ser un moviment espontani de protesta contra la crida de reservistes per enviar-los a la guerra del Marroc i va esdevenir-se a Catalunya del dia 27 de juliol a l'1 d'agost de 1909.

Va esclatar per culpa dels successius desastres de les tropes espanyoles enfrontades a les cabiles marroquines. Amb les Corts clausurades per Maura, els rumors de tota mena sobre la marxa de la guerra, la premsa censurada i el món obrer en ebullició, l'11 de juliol el govern cridà els reservistes per enviar-los al Marroc. I pel fet de ser catalans els primers mobilitzats i embarcar-los al port de Barcelona, els fets de la Setmana Tràgica van iniciar-se –i limitar-se– a Catalunya.

Nogensmenys, era força present el record de la guerra de Cuba i Filipines i la pèrdua d'aquestes i altres illes (1898), els escàndols administratius arran de la guerra, com també la tornada dels soldats en un estat ben llastimós.

Els llocs on va tenir més impacte la Setmana Tràgica van ser, després de Barcelona, Sabadell,¹

¹ Sobre la Setmana Tràgica a Sabadell, vegeu, entre d'altres aportacions, els articles següents: Jordi CALVET i PUIG, "La Setmana Tràgica a Sabadell", *Arrahona*, 3, 1977, p. 57-66; Imma PLANELL, "Clericalisme i anticlericalisme: la Setmana Tràgica i el debat davant la reobertura de les escoles laïques a Sabadell", *Arrahona*, 3, 1988, p. 75-92. De la mateixa autora,

Badalona, Granollers, Mataró, Terrassa, Sitges, Vilanova i Sant Feliu de Llobregat. La protesta, sense cap direcció política, va consistir en l'aturada dels trens que portaven els reservistes, la crema dels burots, les barricades al carrer i els enfrontaments amb la Guàrdia Civil, a més de la crema d'esglésies i convents.

El més remarcable dels fets a Sabadell fou que va ser un dels pocs llocs on es va proclamar la República. Aquest fet el va aprofitar el ministre de la Governació, Juan de la Cierva, per explicar que es tractava d'un moviment revolucionari i separatista, i, tot aïllant-lo políticament, reprimir-lo amb duresa.

Sobre l'esdevingut aquella Setmana, els diaris i la premsa de l'època en van parlar ben poc, de primer a causa de la censura militar i després a causa de la censura governativa. A causa d'això, moltes fonts que ens han arribat d'època són «incompletes i defectuoses» –esmentant paraules de Gambús, una de les poques persones que ha deixat testimoni dels fets a Sabadell.

"Informe de la Creu Roja sobre la Setmana Tràgica", *Arrahona*, 7, 1990, p. 95-101, i "La Setmana Tràgica a Sabadell segons L'Humanité", *Arrahona*, 10, 1992, p. 93-99. La síntesi més completa dels fets podeu trobar-la a Andreu CASTELLS, *Sabadell, informe de l'oposició*, vol. III, 1978, p. 13.52-13.75.

Però, tot i que pugui semblar tràgicòmic l'esdevenint en alguns aspectes, els fets de la Setmana Tràgica no van ser còmics. Hi hagué morts i ferits, i la repressió posterior durà força temps, amb persecucions i judicis –fins i tot amb condemnes a mort i execucions, entre les quals la que provocà més protestes internacionals, la del pedagog Ferrer i Guàrdia.

Hi ha quatre testimonis escrits, que coneguem, sobre els fets esdevinguts a Sabadell durant la Setmana Tràgica. Són els de les següents persones: Feliu Gambús i Guarro, Bartomeu Soler, Manuel Folguera i Duran i el que ara presentem, el d'en Francesc Tomàs i Serra. Comentem cadascuna d'aquestes fonts i el seu valor històric.

L'escrit de Feliu Gambús i Guarro es presentà en forma de ponència a la Fundació Bosch i Cardellach el dia 17 de maig de 1969. És una aportació molt interessant i la més documentada pel fet que l'autor treballava a les ordres del secretari de l'Oficina del Registre Civil del Jutjat Municipal i, amb motiu del càrrec, va viure tot el moviment de la Setmana Tràgica des de l'inici fins a les seves conseqüències posteriors.

Situa les causes en la situació social –les vagues que hi havia– i en els agitadors –especialment els vinguts de fora de Sabadell, siguin anarquistes o lerrouxistes–. Curiosament, no esmenta ni el record amarg de les guerres colonials, ni l'impacte de la tornada dels soldats de Cuba després del 1898, ni l'impacte de la crida de reservistes ni l'injust sistema del servei militar pel qual les persones adinerades podien comprar el «*sustituto*».

S'endevinen en el seu escrit elements interessants sobre el moviment de la Setmana Tràgica a Sabadell: la indecisió constant dels revoltats –a causa de la dependència de la situació a Barcelona– i la simpatia –a vegades passivitat– de les classes burgeses i de sectors polítics poc afins (els carlins).

²AHS. Fons municipal. Fulls del padró, 1890, f. 4.051. AMH 1256/3. Hi ha dades contradictòries en fulls d'altres anys. Però, atès que aquestes les omplí ell mateix, semblen les més fiables.

³AHS. Fons municipal. Altes del padró d'habitants, 1884 (baixa de l'Ajuntament d'origen). AMH 1298/1. També: registre d'altres, 1880-1883, AMH 1290/1.

Un altre testimoni és el de l'escriptor Bartomeu Soler. A la seva novel·la *Mis primeros caminos* (Editorial Juventud, 1962, p. 223-237) fa una exposició novel·lada dels fets, ja que ell era petit i el seu pare el va portar el primer dia a Palau de Plegamans.

El seu pare era dels «*miopes iluminados*» (p. 225) del Centre Republicà Federal, com ell mateix el titlla, i participà en la comissió que negocià amb els fabricants. Fou ell qui –segons Bartomeu Soler– proclamà la República Federal a Sabadell. Tanmateix, el molt de novel·lat en la versió d'aquest escriptor li treu rigor històric.

La versió que ens dóna Manuel Folguera i Duran (*Una flama de la meua vida. Memòries*, Nova Biblioteca Sabadellenca, 6, 1996) és també la de la seva actuació personal. Si hem de fer cas a les seves memòries, escrites molt posteriorment, fou ell qui evità l'assalt dels revoltats al Banc de Sabadell i al Gremi de Fabricants, que es trobava llavors en el mateix edifici del carrer de Sant Quirze.

Manuel Folguera i Duran justifica el moviment, no comparteix els seus excessos i reafirma la intervenció de forans. Així mateix, palesa el fracàs dels intents negociadors de sectors burgesos sabadellencs mentre durà la revolta.

I l'escrit que presentem a continuació és d'en Francesc Tomàs i Serra.

L'AUTOR I LA SEVA VERSIÓ

En Francesc Tomàs i Serra era d'ofici teixidor i transportista, i fou membre actiu del Centre Republicà Federal. Col·laborà sovint en el seu òrgan d'expressió, el diari «El Federal». Nasqué a Valls el 13 de gener de 1854,² i vingué a Sabadell el 5 de gener de 1884.³ L'any 1885 vivia al carrer de Sant Pau, núm. 33.⁴ El 1889 (i també el 1909), al c. del Jardí, 58.⁵ Morí a Sabadell el 26 d'agost de 1920.⁶

⁴AHS. Fons municipal. Fulls del padró, 1885, f. 1.606. AMH 1251/3.

⁵AHS. Fons municipal. Fulls del padró, 1890, f. 4.051. AMH 1256/3.

⁶AHS. Fons municipal. Matrius de rebuts d'enterraments, 1920, f. 498. AMH 505.

Casat amb Dolors Solé i Magriñà, fou el pare de Francesc Tomàs i Solé (1881-1969), regidor de Foment (1934) i alcalde accidental de Sabadell pel Círcol Republicà Federal (abril-maig 1936).⁷

És remarcable, en l'escrit que us presentem, l'actitud de membres del Centre Republicà Federal davant dels revoltats. S'hi palesa una absència de simpatia pel moviment de la Setmana Tràgica. Aquest allunyament —més palès si recordem que el dietari s'escrivia els mateixos dies que s'esdevenien els fets— podia ser degut a les destrosses que s'oportacionaren o a causa de la desconfiança en la gent que l'encapçalava.

En alguns dels fets esdevinguts es dona una versió ben diferent, i de segur més creïble, de la que teníem d'en Gambús. Per exemple, en les causes de la rendició del coronel que entrà dimarts al matí a la ciutat i la simpatia de la tropa amb el poble. O, un altre exemple, en la mort del revoltat davant de la porta de l'Ajuntament per un tret i que fou la causa de la crema de l'església, els jutjats i l'Ajuntament.⁸

No li faltava, tampoc, humor a en Francesc Tomàs i Serra, com podrà apreciar el lector amant al final del seu escrit.

El document que us presentem ocupa un total de 24 pàgines escrites en format octau i fou lliurat, en fotocòpia, a l'Arxiu Històric de Sabadell el 2 de juny de 1993 pel senyor Francesc Tomàs i Busquets, nét de l'autor.

Els criteris de transcripció interpretativa utilitzats són els mateixos que s'estan utilitzant actualment per a la transcripció dels Dietaris de la Generalitat de Catalunya (1411-1714).⁹ En síntesi, s'ha respectat íntegrament la grafia de l'original, tot actualitzant la puntuació i l'accentuació per a facilitar-ne la comprensió. També s'han utilitzat alguns accents diacrítics, per a donar l'entonació adequada a paraules mancades d'algun caràcter, o bé, excepcionalment, s'han afegit aquests. Els pocs caràcters afegits s'identifiquen mitjançant els signes ( ). En el cas d'elisions i apòstrofs no normatius, s'ha utilitzat el punt volat (·).

JORDI CALVET I PUIG
JOAN COMASÒLIVAS I FONT

DIETARI

//p. 1// Festa major de 1909. Programa de las festas.

//p. 2// Dia 26. Diumenje, primé dia de la fira. A mitja tarde varen comensar a córra algunas comissions demanàn que paralisesin tota clase de diverticions com siguin balls de societat, balls de carrés, etcètera etcètera, en señal de protesta contra la guerra.

⁷ AHS. Fons personal de Ricard SIMÓ I BACH. Dossiers biogràfics, Francesc Tomàs i Solé. AP 102/5. També: AHS, fons municipal. Actes de la Comissió de Govern, 1934 (A 101) i 1936 (A 104).

⁸ Sobre les destruccions a l'Ajuntament i als Jutjats, vegeu, del fons municipal de l'AHS, l'«Informe facultatiu de l'estat en què quedà l'edifici de la Casa Consistorial després dels aldarulls de 1909. (...)». Foment, expt. 119/1910, AMH 45. També: «1909, julio. Relación de los documentos y otros

Dia 27, dilluns.

Dilluns, dia 27 de juliol. Al bon dematí, ·s realisà·l paro general secundat per tota clase de arts y ofisis, cosa que·s féu sense cap clase de amenasas ni violèncias. Serian las set com quedà tot paralisat. A continuació·s donà un gran mitin en la plasa d'en Vallès, ·n ·l cual ·s dongueren explicacions ·l per què del pa ro, siguén una

efectos destruidos por los revoltosos». Documents d'arxiu, 1909 (sense sig.). Finalment, hi ha constància de la destrucció de la documentació de la Junta Local d'Ensenyament a l'Expt. de Cultura 467/1909 (sense sig.).

⁹ CASES I LOSCOS, Lluïsa; FERNÁNDEZ I TRABAL, Josep; PAGAROLAS I SABATÉ, Laureà. *Normes de transcripció i presentació dels Dietaris de la Generalitat de Catalunya*. Barcelona, 1988. (Inèdit).

FOTOGRAFIA 1. Retrat de Francesc Tomàs i Serra. Aprox. 1900.
Autor desconegut.

protesta per tot Espanya contra la guerra del Marroch.

Acabat ·l mitin, ·n manifestació, ·l //p. 3// poble se dirijí en la casa de la ciutat per a demanar explicacions sobres de la citació del company Mímó. Serian las vuit del mateix dematí cuan part del poble se dirijia a la estació realisant ·l paro dels trens, malmetent la via y rompent els telègrafos. Devant de aquesta actitud, comensaren a córre las autoritats municipals, dels quals resultads la via quedà guardada per la forsa de la Guàrdia civil. La via sigué tot el matí, casi, visitada per tot ·l poble. Serian las onze cuan se sostingué un gran tiroteig y pedradas en la mateixa estació, lo poble y la Guàrdia civil. Axò durà hora y mitxa. De aquesta *con-tienda* resultaren molts corradisas, *sustos*, y la fira, devant de aquet bullit, ·s decidiren a tancar las paradas, doncs ·l poble no estava per fira.

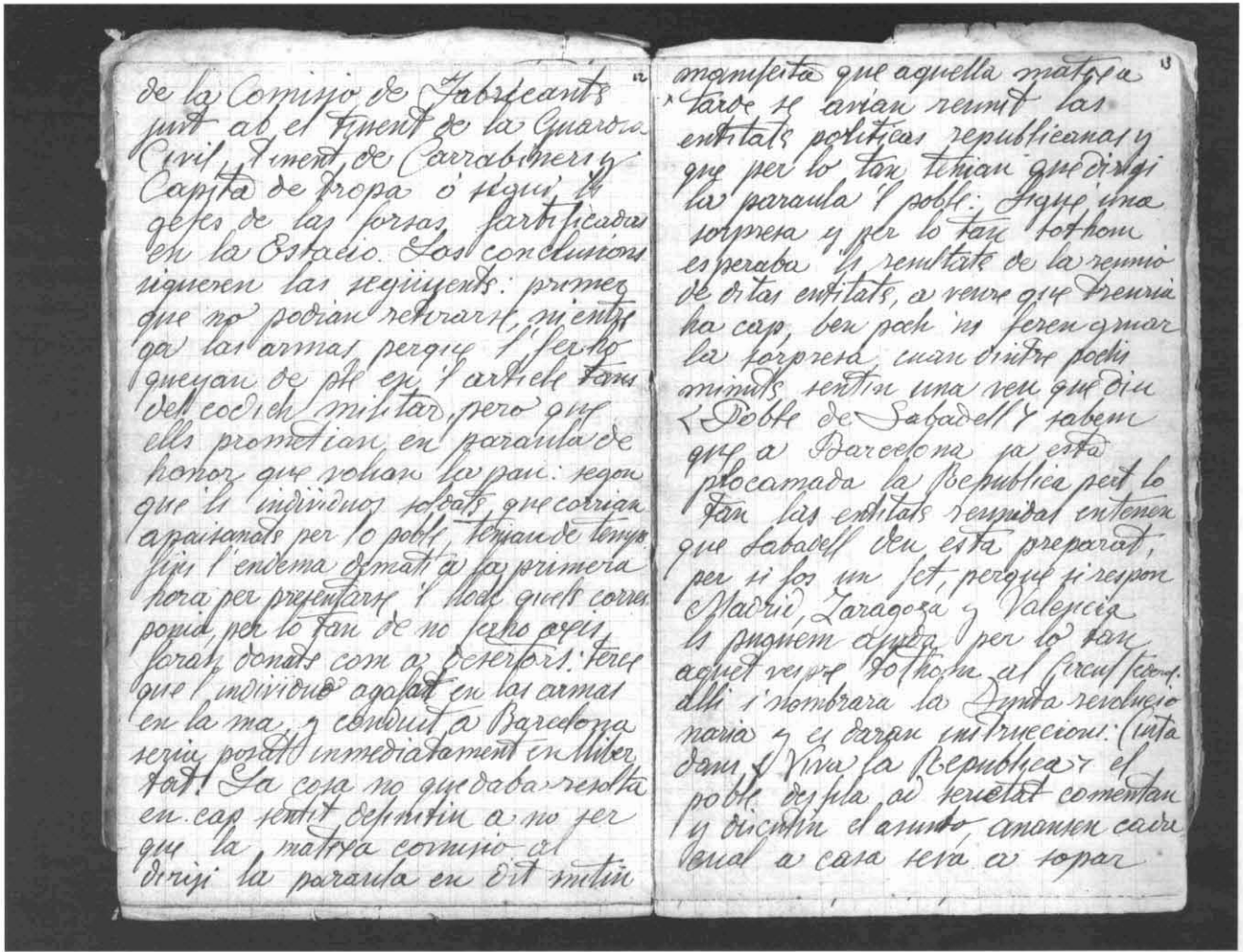
Els elements avansats s'armaren tots com un sol home, fén foch a tot //p. 4// que y presentaba

contra la Guàrdia civil. Aquesta va posesionar-se de la estació com a fortalesa, disposats ha defensar-se. La tarde sigué pacífica, però de manera que anava fent-se fochs lo especte de la ciutat hera totalment trits. A las vuit, ·l poble quedà totalment a las foscas, siguén mols poch ·ls ciutadans que transitaban. A las deu, se sentí un toch de corneta demanàn que·l poble armat ·s reunís ·ls deforas per a posar-se de acort. La nit sigué quieta.

Dimars, dia 28, dia de dol.

El dematí, comensaren a córre·ls ciutadans, però mitx recelosos, com demostràn no fiar-se l'un de l'altre, mols de ells armant de arma curta. Alguns dels fraires, esperanzats que hauria tranquilidad, obrigueren de nou sas parades. Per cert, que no tardaren gaires horas que tingueren que córre altra volta //p. 5// de tancar. ·L dematí tingué efecte un mitin a la plasa d'en Vallès. Acabat aquet, ·l poble·s dirigi a casa·l ciutat per a demanar ·l armas, en allí depositadas, per a repartir·les per ·l poble. Harrivada l' hora de la demanda, las aotiritats manifestaren (a)ls que demanavan las armas que una comisió pasés revista de las armas reunidas en la casa de la ciutat, y que s'enportesin tot ·l que·ls fos convenient y necessari. Axís s'anava a realisar, cuan tot de un cop sentiren un tiro que causà la mort de un paisà; fixats ·ls uns que avian sortit *disparos* dels dàls de la casa de la ciutat; fixats ·ls altres que avian disparat de dàl ·l campanar. Inquiet ·l poble, encara, del tiroteig del dia avans en contra la Guàrdia civil, cremaren la iglésia, //p. 6// cremaren la casa de la ciutat y entraren a sach y foch, matàn y morint, desarrollant-se una escena mai vista en la ciutat de Sabadell.

Acabat tot axò, serian cuarts de dotze, cuan el poble·s dirigi Rambla avall, corrent la veu de que arrivaba tropa. Lo que·s deya sigué confirmat: arrivà un capità ab cinquanta *individuos* de tropa. Feren un paseig Rambla amunt, siguén tot el poble en pes que·ls aclamava y aplaudia. Vist ·l estat de la ciutat, ·l capità dirigi la paraula·l poble, manifestàn que ell no podia entregà lo que demanava·l poble (que heran las armas), però sí que daba àmplias facultats ·l poble perquè s'enportés ·ls *individuos* hallà hon volguessin, a fi y efecte de demostrà que volia la pau de Sabadell. El poble, convensut dadas aquestas explicacions, //p. 7// se conformaren, repar-

FOTOGRAFIA 2. Dietari de la Setmana Tràgica a Sabadell, de Francesc Tomàs i Serra (p. 12-13).

tin-se soldats entre-ls paisans, d'àn-los dinà y obsequiàn-los en tota forma que pogueren milló. A més, -l capità de la forsa, que semblava entregada al poble (digué), que avian de dexà las armas -l cuartel de la guàrdia civil, y que fosin guardadas per vuit individus. En aquets moments, -ls civils y carrabiners feyan foch desde l'estació contra-l poble, y-l mateix capità de la forsa demanà a ditas forsas que paresin -l foch. La cosa pintaba mol(t) bé; devant de aquestas escaramusas, -ls firaires dediciden plegà de cap la fira, marchàn com podian, no com volian. Alguns tingueren -ls objectes en la Rambla abandonats hasta arreglada la cuestió aquesta.

A mitxa tarda, corregeren //p. 8// els rumors, que més tard sigueren confirmats, que-l capità de la

anunciada que aquella mateixa tarde se avian reunit las entitats politicas republicanas y que per lo tan tenian que dirigi la paraula al poble. Ayque una sorpresa y per lo tan tot hom esperaba el resultat de la reunio de ditas entitats, a veure que treuria ha cap, ben poch us feren gran la sorpresa, quan dintre pochi minuts sentiu una veu que diu: «Poble de Sabadell y sabem que a Barcelona ja esta proclamada la Republica per lo tan las entitats reunidas entonen que Sabadell deu esta preparat, per si son un set, perquè si respon a Madrid, Zaragoza y Valencia ls puguem ajudar y per lo tan aquest vespre 1909, al fira fira, allí s'nombrara la Junta revolucionaria y es daràn instruccions: (viva donu y viva la Republica y el poble, desfila al vespre comentan y discutin el asunto, amonon cada veu a casa seva a topar

tropa, ab algun individuo, se habian reunit a fer companyia a la Guàrdia civil estacada en la estació. La excitació sigué general en el poble degut a la poca formalita(t) del capità. Seria allà a mitxa tarda, par(t) del poble asaltaren -l cuartel de la guàrdia ad las armas a la mà, dona(n)t per resultat que, después de un gran tiroteig, la guàrdia abandonà-l cuartel y quedà a mans del poble. No-l cremaren per las súplikas dels veïns, però sí que tragueren tot lo que-n ell y avia, y (hi) calaren foch al mitx del carré. El cuartel sigué registrat pam a pam.

El vespre, -l poble quedà a las foscas igual que-l dia antes, corrent només que-ls revoltosos. La nit aquesta asaltaren l'armer del carrer de San Joan. També feren retirar -ls vigilants. //p. 9// La cosa

anava pinxorant per moments. Durant la nit se sentí algun disparo, no sent res de particular.

Dimecres, dia 29^a de juliol.

Proclamació de la República.

Serian las dos del matí, cuan intentaren cremar el convent que-n diuen dels «Padres». Però com que aquets ja habian abandonat el local, y no hi hagué resistència de cap clase, el foch només se va concloure en cremar mitjas portas. En cuàn a objectes de la iglésia y mobiliari, robas, etcètera, etcètera, no quedà res sensè. Pasat axò, el dematí sigué algo pacífich. No obtàn, lo poble sortia només per la compra, empleàn lo temps més curt posible. Serian las deu cuan s'estaba celebràn mitin en la plaza d'en Vallès. La nit antes, los revoltosos se havian reunit els deforas y habian acordat incautar-se de tantas armas y municions que-ls fos posible, //p. 10// dochs tenian destinat ha tota costa fé retirà las forsas aposentadas en la estació, dochs aquests, entre civils, carrabiners y soldats, reunian un número de cent vint. Lo que habian acordat els revoltosos no tardaren gaires horas en demostrar-o, donchs, per la tarde, per tot arreu y habia centinellas, y serian cuarts de cich cuan atacaren de ferm a las forsas.

Tres dias de tiroteig ja portaba el poble. Estàbam en plena anarquia, però mal engiponada, dochs no se estava segú enlloch. Totom manava, segons quins districtes ja obligaban als ciutadans a gafa l'arma. Per aquet objecte, foren mols que abandonaren las famílias y se anavan en busca de pau y tranquilitat en els pobles veïns del districte, que quedaren atestats de sabadellechs. El foch anava continuàn, dochs es preparaba una sangrenta nit, cuàn tot de un plegat corregué //p. 11// la veu de que-el Gremi de Fabricants es volia posar-s'i per mitx per veure si trovaba una solució victoriosa y acababa aquell malestà, que ja duraba tres dias. Com de fet, se nombrà una comisió del Gremi que s'entrevistà ab una comisió dels revoltosos, manifestàn-los que-el seu desitx hera acabà aquell malestà y fé una protesta ben feta contra la guerra. Aquesta iniciativa sigué ben rebuda per tot el poble, (a)l qual manifestaren que tan pronte s'agués entrevistad la comisió ab las forsas de la Guàrdia civil, donarian compte en un mitin a la plaza de Espartero.

El poble, ansiós, esperaba el final de aquesta iniciativa, que serenament se dirigia al lloch del mitin. Serian las set y mitxa cuan la comisió dirijí la paraula al poble per a manifestar-li el resultat de la entrevista //p. 12// de la comisió de fabricants junt ab el tinent de la Guàrdia civil, tinent de carrabiners y capità de tropa, o sigui, els gefes de las forsas fortificadas en la estació. Las conclusions sigueren las següents: primer, que no podian retirar-se ni entregà las armas perquè-el fer-ho queyan de ple en l'article tans del còdich militar, però que ells prometian en paraula de honor que volian la pau; segon, que-els *individuos* soldats que corrian apaisanats per lo poble tenian de temps fins l'endemà dematí a la primera hora per presentar-se'l lloch que-els corresponia; per lo tan, de no fer-ho axís fóran donats com a desertors; tercé, que l'*individuo* agafat en las armas en la mà y conduït a Barcelona seria posat immediatament en llibertat.

La cosa no quedaba resolta en cap sentit definitiu, a no ser que la mateixa comisió, al dirijí la paraula en dit mitin, //p. 13// manifestà que aquella mateixa tarde se avian reunit las entitats políticas republicanas y que per lo tan tenian que dirijí la paraula-el poble. Sigué una sorpresa y, per lo tan, tothom esperaba-els resultats de la reunió de ditas entitats, a veure què treuria ha cap. Ben poch ens féren guar la sorpresa, cuan dintre poch mins sentim una veu que diu: «Poble de Sabadell: sabem que a Barcelona ja està proclamada la República. Pert lo tan, las entitats reunidas entenen que Sabadell deu està preparat per si fos un fet, perquè si respon Madrid, Zaragoza y València, els puguem ajudà. Per lo tan, aquet vespre, tothom al Círcul Federal. Allí-s nombrarà la Junta Revolucionària y es daran instruccions. Ciutadans: *viva la República!*».

El poble desfilà ad serietat, comentàn y discutín el asunto, anàn-se'n cada cual a casa seva a sopar.

//p. 14// El poble quedà meditàn y quiet, y'l Círcul obrí sas portas els que duràn aquella nit sigué un burguit de anants y vinents. Se nombrà la Junta Revolucionària, prenent-se les precaucions necesàrias. La nit aquella sigué de pau, més no pels que-s comprometeren a gafa l'arma en defensa de la República, dochs serian cuarts de deu del vespre,

tot fochs, Sabadell ja estava pres per tots quatre costats ab ·ls seus centinellas que donavan ·l seu corresponent «*quién viva!*». La nit aquella sigué de tràfch, dochs l'endemà al matí al carrer del Jardí, Salud, Rambla, Colomer, Covadonga y altres avian desempedrat carrers y portar balas y caxas, y avian format valentas barricadas.

Dijous, dia 30.

El dia aparegué pacífich. Devant de la serietat de l'asunto, el poble transitaba¹⁰ lo //p. 15// menos posible, com siguin las donas, lo tems més curt per la compra. Els problemas a resoldre dels ciutadans heran a veura com quedaba el asunto en las grans capitals.

Serian cosa de las onze del matí que feren una crida·n el poble demanàn las armas de tots ·ls ciutadans, a fi y efecte de poguer armar a tots cuàns volian defensar la causa de la República. A més de sortir armats tots ·ls compromesos ·n els dias anteriors, surtiren alguns altres de bona fe, però la majoria seguian observant fins y cuàn no fos un fet cert sobres lo que·s deya de las capitals. El poble estava entre espasa y pared. Mentres ·ls un asseguravan la victòria en Barcelona, ·ls altres asseguraban que no. Però lo que feya està //p. 16// a la expectativa hera que degut a l'estad dels revolucionaris de Sabadell no comparexés gens de forsa. Axò hera el tema de discussió dels indesisos, mentres que·ls decidits estaban prestàn serveis y en bona fe (alguns de ells) en defensa de la República.

La forsa armada aposentada a la estació, degut als preparatius de dintre el poble, quiets, anavan fent la seva, dochs també feren barricadas al carré Indústria, Tres Creus, Covadonga y dintre l'estació. A la quieta, se apoderaren dels vapors Badia, Petoya y la casa o sigui torra de cal Ponsà, disposats a defensar-se a la més petita amensada. ·Ls revolucionaris se avian apoderat del campanà, la torre dels Padres, de la casa Cortès del carré de la Creueta y de la //p. 17// casa Duran, frente al carrer de la Indústria, y altres punts més ho menos vistosos a l'estació. ·Ls preparatius per ambas parts heran terribles y amensadors.

Divendres, 31.

La nit y dia del divendres sigueren de batalla per ambas parts. Se sostingué foch vint horas, casi sense parà may. No corria ni una ànima, només se veyia la Creu Roja y las rondas dels revolucionaris. Per cert que, durant aquet terrible foch, la Guàrdia civil arribà en el punt de habè de abandonà y calar·i foch en la barricada del carré Indústria. L'especte de Sabadell hera terrible. De manera que el dia anava allargant, se anavan sapiguèn notícias per part certa que lo que·s deya de Barcelona heran fantasias. Entre axò, y assegurant que ben prontament tindriam tropa, ·l va faltà temps ·ls més compromesos //p. 18// per·a abandonar Sabadell y internar-se ad penas y treballs ab punts que no poguesin ser vistosos per empendra la marxa allí a·hont ·ls fos més convenient.

Devant de la actitud de Barcelona y el fet de desaparèxer mols revolucionaris, el moiment quedà *algo* fret. Però la Guàrdia civil anava continuàn, en l'estació, fent foch a uns y altres.

Disapte, 1 de agosto.

Aquet sigué bastàn quiet. ·L poble tenia l'especte de cementiri; de las casas només surtian lo temps necessari per la compra. ·L dia anava seguint pacífich; mols dels revolucionaris se pasejaban ad las armas. Serian las deu que corregué la veu que arriparia un escuadró de caballeria. Devant de aquets rumors, la revolució anava desminuint, axís semblava. Però serian las dugas de la tarde que·s confirmà que la caballeria estava al punt de entrà a la ciutat. //p. 19// Alashoras, ·ls revolucionaris féren l'*ultimàtu* de la jornada. Deguts ·ls tochs de corneta de la caballeria, la Guàrdia civil y carrabiners surtiren de la estació per a fer la arribada, y allí·s trobaren l'escuadró de caballeria al *mando* dels seus respectius *gefes* via amunt, cap ·l poble. La Guàrdia civil, per fer la arribada, via avall. Y·ls revolucionaris, per tots quatre costats. Hi hagué troteig mitg hora contra la Guàrdia civil, però terrible. Las comisions que en senyal de pau anava a rebre·ls tingueren que retirar-se. El *gefe* de la forsa digué que, vist l'estad de Sabadell, l'endemà vindria ad

¹⁰ A continuació, ratllat: *pacífich*.

forsas soficientas per posar la ciutat tal com cal, y que si tro(ba)va resistència bombardexeria la ciutat per tots cuatra costads.

//p. 20// El restàn de la tarde va pasar-se misteriosament. Cap a mitxa tarde, aparegué bandera blanca al campanar. La nit siguié fosca com los demés dias, siguié nit només de abandonà armas. Per tot arreu-ls revolucionaris dexaren -ls punts presos que tenian. Aquesta nit siguié de escapar-se qui pugui.

Diumenge, 2 de agost.

//p. 21// Diumengue, dia 1 de agost.

El dia seguia quiet. De bon dematí, per tot arreu se trobaban armas, dochs -ls revolucionaris ja se habian retirat. El dia seguia quiet per part del poble, però una quietut mística. Els ciutadans anavan sortín de sas casas. Serian las vuit del dematí cuan arribaren entre caballeria, infanteria y artilleria uns mil dos-cents homas al *mando* del brigadier don Manel Bonet y Calza. Ha rebre'ls y avia la Ajuntament, Gremi de Fabricants y etcètera etcètera.

Un copt aposentadas las forsas, Sabadell quedà pres militarment, y vehos aquí acabat tot -l bullici y reinant complerta calma, si bé molta serietat. A mitxa tarde posaren uns *bandos*. Deyan axís:

«D. Manel Bonet y Calza, *gefe* de las forsas expedicionàrias, faig sapiguè: que dono vint-i-cuatra horas de temps per entregà las armas, com també demano tota classe de //p. 22// orientacions per a poguer castigar -ls culpables dels fets ocorreguts, no permetén grupos.»

Sabadell ja habia canbiat de especte, dochs ja (no) estava la ciutat en estad de guerra.¹¹ -Ls carrers y per la Rambla ja hi avia bastanta concurrència, dochs -ls cafès ja heran oberts. Cap -l tart es notaba que-s trevallaba desesperadament (a) la secció de telegrafistas y-ls de la fàbrica del gas.¹² La ciutat ja no quedà a las foscas. -L vespre, la concurrència escasa¹³ per tot harreu.

Dilluns.

Vist la serietat y quietud del dia avans, considerant sofocada per complert la rebelió, per ordre del don Manuel Bonet y Calza, *gefe* de las forsas, va determinà que-l dimars, de bon dematí, s'obri-sin totas las fàbricas y tallers. //p. 23// A dit efecte, a més de fer-se una crida per el poble aparegueren uns bandos que deyan axís: «abent renascut la calma, espero de la cultura del poble que farà cap, al dimars, al treball, quedàn obertes las fàbricas y tallers. Manuel Bonet y Calza».

La presència de aquets *bandos* animaren bastàn -l poble. Dels pobles del districte anavan arriuant els que avian abandonat la ciutat els dias de bullici, dochs la nota de que Sabadell estava quiet y es tornaba-l treball corregué com un llampech.

Sabadell està de dol, y rigurós. No cal anomenà-ls uns ni-ls altres, perquè jo crech que las consecuençias las tocan totas las clases socials. Dochs el resultat total de aquesta jornada, resultaren vuit morts, y, de ferits, set sapiguts. Mols de altras, fora de España, dexàn las famílias, y lo que fa més fresa //p. 24// y derramà llàgrimas és que l'acabament de aquesta jornada és el continuad agafament de ciutadans, que qui sap si algun innocent pagarà lo que se'n diu vulgarment -ls plats trencats.

Heos aquí per què tot sabadell està de dol, y aquet serà de aquell que se esborra del semblàn de las personas, però de dintre l'ànima, may. Prou.

Notas còmicas: may se avia vist tan salero a las donas. -M cinch minuts anavan y venian de plasa. *Olé!* Els apotecaris tots féren vuit dias la mateixa recepta. Què diran que hera?: donchs era per aturà allò que-n diuen cagarrinas.

Francisco Tomàs y Serra

¹¹ A continuació, ratllat: *en tot y axò, -ls cafès obriren sas portas y ya-s trevallaba p.*

¹² A continuació, ratllat: *dochs Sabadell aquest dia ja no.*

¹³ A continuació, ratllat: *y encara.*